

شاخصه‌های صیانت از محیط زیست در بیان آیت‌الله جوادی‌آملی

موضوع اهتمام به محیط زیست به نحو اعم و مسأله درختکاری در اسلام به نحو اخص ازجمله آموزه‌هایی است که در آموزه‌های دینی مصادیق فراوانی از آن یافت می‌شود.

موضوع اهتمام به محیط زیست به نحو اعم و مسأله درختکاری در اسلام به نحو اخص ازجمله آموزه‌هایی است که در آموزه‌های دینی مصادیق فراوانی از آن یافت می‌شود.

به گزارش خبرگزاری مهر، بدیهی است مسأله حفاظت از محیط زیست و صیانت از فضای زیستی بشر از جمله شاخصه‌هایی است که ذهن جوامع بشری را به خود مشغول کرده است، لذا فعالیت‌های روز افزون سازمان‌های مردم‌نهاد در قالب «NGO» در نقاط مختلف جهان برای حفاظت و صیانت از محیط زیست از جمله مولفه‌هایی است که نشان می‌دهد وجدان‌های بشری نسبت به تخریب این نعمت خدادادی به شدت احساس خطر کرده است، از این رو بنا بر اهمیت این مسأله و وجود شاخصه‌هایی ارزشمند در موضوع صیانت از محیط زیست در اسلام، لذا در صدر این نگاشته مهمترین شاخصه‌های آثارحفاظت از محیط زیست در اسلام و در ذیل آن نیز واکاویاهمیت درخت کاری در آموزه‌های دینی با بهره‌گیری از اندیشه‌های آیت‌الله جوادی‌آملی به مخاطبان گرانقدر ارائه می‌گردد:

تقبیح مخربان محیط زیست درآموزه‌های قرآنی

زیبایی جهان آفرینش در نظام‌مند بودن آن است؛ به طوری که هر مخلوقی با هماهنگی اجزای درونی و با هدف معین و راه و راهنمای مشخص آفریده شد. از این‌رو، هم نظام فاعلی آن منسجم و عالمانه و هم نظام غایی آن مرتبط و حکیمانه است و هم نظام داخلی آن هماهنگ و خردمندانه تعبیه شده است. پیام قرآن حکیم در این زمینه چنین است: رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى؛ [۱] یعنی پروردگار ما ساختار هر مخلوق را برابر استعداد، استحقاق، ظرفیت و هدفمندی او تأمین کرد؛ آن‌گاه او را در بستر مستقیم به مقصدی که مقصود در آن‌جاست، رهبری نمود. این مثلث میمون، زیبایی هر چیزی را در رعایت اصول علمی و تجربی نظام‌های سه‌گانه مزبور می‌داند و اگر آسیبی به ساختار چیزی برسد، هم او را از نیل به هدف اصیل او باز می‌دارد و هم دیگران را از فیض او محروم می‌کند. آن هجران و این حرمان زشت، چهره زیبای صحنه آفرینش را مشوه می‌کنند و هرگونه تشویه خلقت که به سلامت جامعه و امنیت امت آسیب رساند، وسوسه ابلیس است؛ زیرا شیطان، مکر ابلیسانه خود را در مطاوی امور، تدلیس و تبلیس می‌کند که یکی از آن‌ها تغییر ساختار هدفمند انسان یا هر موجود دیگر است: فليغيرن خلق الله. [۲]

گروهی در اثر اغوای شیطان که با ارائه کژراهه‌ها و اغرا و تمویه و تسفیه، بشر فریب خورده را وادار به عصیان می‌کند، به بهانه حفظ صنعت ستّ زیبای خلقت را به بدعت تبدیل و نظام با شکوه آفرینش را به هرج و مرج آلایش و آلودگی دگرگون می‌نمایند. پیام قرآن کریم درباره ناسپاسان زیست محیطی و فاقدان فرهنگ صیانت محیط زیست، این است: ظهر الفساد فی البرّ و البحر بما کسبت أیدی الناس لیذیقهم بعض الذی عملوا لعلهم یرجعون. [۳] آنچه از دستور سپهری و فرمان آسمانی برمی‌آید، این است که تابلوی زیبای آفرینش، امانت الهی به دست بشر است. صنایع تجربی موظفند که در راستای تأمین سعادت و سلامت تمام بشر جهت‌گیری کنند؛ چنان‌که مکلفند که حقوق طبیعی هر موجود دیگر را، اعم از دریا و آبزیان و هوا و پرندگان هوا و استنشاق‌کنندگان از آن و نیز هر پدیده طبیعی دیگر، رعایت نمایند و هرگز به هلاکت نسل و حرث رضایت.

صیانت از محیط زیستی، شاخصه‌ای کلیدی در عنصرخلیفه‌اللهی

مهم‌ترین عنصر خلافت الهی بعد از فراگیری معارف دینی، آباد ساختن زمین و نجات آن از هر گونه تباهی و تیرگی است. مقصود از زمین، گستره زیست بشر است که از عمق دریا تا اوج سپهر و قله آسمان را در برمی‌گیرد. بنابراین، فرهنگ زیست محیطی با مقام برین جانشینی خدا آمیخته است. آن کس که به جای پالایش هوا، آن را می‌آلود و عوض مرمت زمین، آن را ویران می‌کند و به جای غرس نهال، به قطع درخت می‌پردازد و به جای سالم سازی دریا و صحرا، از آلوده نمودن آن‌ها ایبایی ندارد، چنین فارغ بی‌فروغی، بی‌دریغ دروغ می‌گوید که خویشتن را خلیفه خدا می‌شمرد. منظور از عمارت زمین، تأمین اصول زیست محیطی برای حیات انسانی است؛ نه خصوص زندگی گیاهی که برخی دارند و نه مخصوص حیات حیوانی که عده‌ای به آن بسنده نمودند، بلکه زندگی انسانی که جامع تمام مراحل نباتی و حیوانی هم خواهد بود؛ یعنی هم زمین از خطر تباهی برهد و هم زمینه از ضرر اخلاقی مصون بماند تا هم بدن از مزایای طبّ طبیعی طرفی بندد و هم روح از مواهب ویژه نقس رحمانی، به رَوْح و ریحان نایل شود.

حفاظت از محیط زیست؛ صدقه جاریه

پیامبر بزرگ و گرامی اسلام چنین فرمود: «ثلاث یجلین البصر، النظر الی الخضره و الی الماء جاری و الی الوجه الحسن»؛ [۴] سه

چیز است که پایه روشنی دیده‌اند: نگاه به سبزه و به آب روان و به روی نیکو. اگر جلوه چشم در دیدن فضای سبز و آب روان است، معلوم می‌شود که ایجاد و حفظ بوستان و گلستان و پارک سبز و روان ساختن جوی صاف، مطلوب اسلام است؛ نه در تحصیل آن کوتاهی رواست و نه در حراست آن، قصور سزااست و نه در نگهداری منابع طبیعی و مراتع و مزارع گل و گیاه، فتور به جاست.

اگر فضای سبز با زرع یا غرس خوشه یا شاخه ثمر بخش همراه است، خیر مضاعف محسوب می‌شود. رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) غرس درخت میوه را صدقه ثواب آور دانست و در تشویق آن، چنین فرمود: «من غرس غرساً لم يأكل منه آدمي ولا خلق من خلق الله إلا كان له صدقة».[۵] گستره فیض خدا باعث شد که ثواب صدقه دادن از راه زرع یا غرس درخت بارآور، اختصاصی به بهره برداری بشر نداشته باشد؛ بلکه اگر هر مخلوقی اعم از حیوان یا انسان از آن استفاده کند، عنوان صدقه بر آن منطبق خواهد شد؛ چنان‌که از آن حضرت (صلی الله علیه و آله و سلم) چنین مأثور است: «من زرع زرعاً فأكل منه طيرٌ كان له صدقة».[۶]

لازم است به این نکته فاخر عنایت شود که ارزش فضای سبز و تأمین آن با زرع یا غرس، اختصاصی به مورد امیدواری زارع یا غارس از بهره‌وری شخصی ندارد؛ بلکه در موردی هم که کشاورز یا باغ‌دار، امیدی به حیات خود ندارد و از بهره‌مندی شخصی ناامید است، دستور اسلام به تحصیل فضای سبز محفوظ است. لذا، دو نمونه از احادیث مربوط به ترغیب به زرع و غرس ارائه می‌شود که در یکی امید، حاکم است و در دیگری امید محکوم؛ آن‌که مورد امید است: از رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) رسیده است: «إِذَا الْأَمَلُ رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لِلْأُمْتِ، لَوْ لَا الْأَمَلُ مَا أَرْضَعَتْ أُمٌّ وَلَدًا وَ لَا غَرَسَ غَارِسٌ شَجَرًا»؛[۷] یعنی آرزوی معقول، رحمت خداست که نصیب امت اسلامی شده است و اگر آرزوی صحیح نمی‌بود، هیچ مادری فرزند را شیر نمی‌داد (زیرا علم به بقا و دوام او نداشت و ندارد) و هیچ نهال‌کاری درخت نمی‌کاشت (چون علم به نمو و بهره‌برداری از آن را ندارد)؛ آن‌که مورد ناامیدی نیست: از رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) رسیده است: «إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَ فِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَغْرِسْهَا»؛[۸] اگر نشایی در دست یکی از شماست و قیامت در آستانه قیام است و مرگ شما قطعی است، اگر کمترین مهلت برای غرس نهال و کاشتن آن در اختیار دارید، از آن فرصت کوتاه کمک بگیرید و آن را کشت کنید.

اهتمام اسلام به فضای سبز، به ویژه خوشه یا شاخه مثمر، کاملاً از مطاوی رهنمودهای رهبران الهی در متون دینی مشهود است؛ به طوری که گاهی کاشتن درخت، در ردیف بهترین و مقدس‌ترین کارهای خیر قرار می‌گیرد؛ چنان‌که از رسول اکرم مأثور است: «سَبْعٌ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ وَ هُوَ فِي قَبْرِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: مَنْ عِلَّمَ عِلْمًا أَوْ أَجَرَى نَهْرًا أَوْ حَفَرَ بَيْتًا أَوْ غَرَسَ نَخْلًا أَوْ بَنَى مَسْجِدًا أَوْ وَرَّثَ مَصْحَفًا أَوْ تَرَكَ وَلَدًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ».[۹] در این حدیث شریف، درخت کاری در کنار تعلیم دانش، ساختن مسجد، توریث قرآن یا کتاب علمی سودمند دیگر و... واقع شد که این مقارنه، کاشف از درجه بالای اهتمام اسلام به درخت کاری است. لذا، هم درباره نگهداری درخت و آبیاری آن دستور رسیده است و هم درباره پرهیز از قطع آن. از حضرت رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) مأثور است: «مَنْ سَقَى طَلْحَةً أَوْ سَدْرَةً فَكَأْتَمَا سَقَى مُؤْمِنًا مِنْ ظَمَأٍ»؛[۱۰] یعنی هر کس درخت محتاج به آبیاری را (درخت سدر و مانند آن خصوصیتی ندارد) سیراب نماید، گویا انسان مؤمن تشنه را سیراب نمود. همچنین از امیرالمؤمنین، علی بن ابیطالب (علیه‌السلام) نقل شده است: از بریدن درخت تر و سبز پرهیز شود؛ مگر برای ضرورت؛[۱۱] چنان‌که از امام رضا (علیه‌السلام) و امام صادق (علیه‌السلام) در این باره حدیث‌های سودمندی نقل شده است و حفظ آن را برای مناطق کویری و کم درخت و بیابان، نافع‌تر معرفی کردند و قطع درخت را با تبدیل و تعویض، بدون مانع اعلام فرمودند.[۱۲]

درخت: تجلی پروردگار عالم

درخت یکی از مظاهر زیبای خلقت و جلوه ای از تجلیات پروردگار عالم است که بخش مهمی از نیازهای بشر را بر آورده می‌سازد، بهره‌های زیادی که درختان عاید بشر می‌کنند مانند آبادانی، خرمی، لطافت، آسایش، صفا و پاکی و موارد فراوان دیگر، باعث شده تا پیشوایان و بزرگان دینی خصوصاً اهل بیت علیهم السلام، همواره نسبت به غرس نهال توصیه‌های ویژه داشته باشند.

از این رو شایسته است مسلمانان نسبت به کاشتن و حفظ درخت کوتاهی نکنند چراکه درختان از ابزار و عواملی هستند که در ایجاد هوای پاک و سالم سازی آن تأثیر ویژه دارند.

اهتمام ویژه اسلام به درخت کاری

«اهتمام اسلام به درخت کاری، به ویژه کاشتن دانه یا شاخه ثمربخش، کاملاً در متون دینی مشاهده می‌شود؛ به طوری که گاهی کاشتن درخت، در ردیف بهترین و مقدس‌ترین کارهای خیر قرار می‌گیرد؛ چنان‌که از رسول اکرم در ضمن حدیثی آمده است که آن بزرگوار درختکاری را در کنار تعلیم دانش، ساختن مسجد، به ارث گذاشتن قرآن یا کتاب علمی سودمند دیگر و... قرار داده است»[۱۳] و این کنار هم قرار دادن، کاشف از درجه بالای اهتمام اسلام به درختکاری است. اهمیت درختکاری به حدی است که رسول خدا در خصوص آن می‌فرماید: اگر نهالی در دست یکی از شماست و اعلان بر پایی قیامت شده است و مرگ شما هم

قطعی باشد، ولی تا بر پایی آن به اندازه کاشتن یک نهال، فرصت دارید، آن را بکارید. [۱۴]

درختکاری و آثار بی بدیل آن در سبک زندگی اسلامی

از منظر آیت الله جوادی آملی و با بهره گیری از اثر گرانسنگ ایشان یعنی کتاب مفاتیح الحیات، آثار بی بدیل درختکاری در زندگی جوامع انسانی اینگونه تبیین شده است:

۱. کسب حلال بودن آن؛ امام صادق می‌فرماید: «زراعت و درخت‌کاری کنید به خدا قسم عملی حلال‌تر و پاکیزه‌تر از آن نباشد». [۱۵]
 ۲. صدقه بودن محصول آن؛ رسول خدا می‌فرماید: «اگر مسلمانی درختی بکارد و از میوه آن پرند، انسان یا حیوانی بخورد برایش صدقه محسوب می‌گردد». [۱۶]
 - چنانکه در حدیث دیگر از آن حضرت چنین آمده است: هر کسی زراعتی کشت کند و پرندۀ ای از آن بهره بگیرد، برای او صدقه شمرده می‌شود. [۱۷]
 ۳. پاداش به اندازه محصول آن؛ رسول خدا می‌فرماید: «هرکس درختی بکارد، خدا به اندازه محصول آن، برایش پاداش می‌نویسد». [۱۸]
 ۴. ادامه بهره‌مندی از آن پس از مرگ؛ رسول خدا در ضمن حدیثی می‌فرماید: «یکی از کسانی که از دنیا رفته و در قبرش به سر می‌برد ولی [بهره‌مندی او از دنیا ادامه دارد و] در نامه اعمالش برایش ثواب نوشته می‌شود، کسی است که درخت خرمایی بکارد». [۱۹]
 - امام صادق (ع) هم در ضمن حدیثی می‌فرماید: یکی از چیزهایی که مومن پس از مرگش از آن بهره‌مند می‌شود درختی است که آن را کاشته است. [۲۰]
 - فضایل و پاداش‌ها در این روایات برای امور فردی نیست؛ تاخود فرد بهره‌بردار بلکه ترغیب و تشویق به امور اجتماعی است؛ تا دیگران از حاصل این کارها سود ببرند؛ در حالی که خود شخص نیز سود می‌برد.
 - در خاتمه لازم به ذکر است علاقمندان به موضوعاتی از قبیل چیستی شاخصه‌های صیانت از محیط زیست در آموزه‌های اسلامی، می‌توانند به آثار حضرت آیت الله العظمی جوادی آملی به ویژه کتاب گرانسنگ «مفاتیح الحیات» و کتاب ارزشمند «اسلام و محیط زیست» مراجعه نمایند.*
- پی نوشتها:

- [۱] سوره طه، آیه ۵۰ /
- [۲] سوره نساء، آیه ۱۱۹ /
- [۳] سوره روم، آیه ۴۱ /
- [۴] نهج الفصاحه، ج ۱، ص ۲۹۲ /
- [۵] نهج الفصاحه، ج ۲، ص ۵۶۳ /
- [۶] همان، ج ۱، ص ۴۳۵ /
- [۷] همان، ج ۲، ص ۷۱۳ /
- [۸] نهج الفصاحه، ج ۲، ص ۷۱۳ /
- [۹] همان، ج ۱، ص ۴۹۷ /
- [۱۰] وسایل الشیعه، ج ۱۷، کتاب التجارة، باب ۱۰، من أبواب مقدماتها.
- [۱۱] بحار الأنوار، ج ۲۶، ص ۳۱۹ /
- [۱۲] وسایل الشیعه، کتاب الزراعة، باب ۷ /
- [۱۳] . [سَبْعَةٌ يَجْرِي لِلْعَبْدِ أَجْرُهُنَّ وَهُوَ فِي قَبْرِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ: مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا أَوْ أَجَرَى نَهْرًا أَوْ حَقَرَ بئرًا أَوْ عَرَسَ تَحْلًا أَوْ بَنَى مَسْجِدًا أَوْ وَرَثَ مُصْحَفًا أَوْ تَرَكَ وَلَدًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ (کنز العمال، ج ۱۵، ص ۹۵۴)]
- [۱۴] . [... إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمُ الْقَسِيلَةُ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا تَقُومَ السَّاعَةُ حَتَّى يَغْرِسَهَا فَلْيَغْرِسْهَا (مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۴۶۰)]
- [۱۵] . [... اَرْزَعُوا وَاعْرِسُوا، فَلَا وَ اللَّهِ مَا عَمِلَ النَّاسُ عَمَلًا أَحَلَّ وَلَا أَطْيَبَ مِنْهُ... (عوالي اللئالي، ج ۳، ص ۲۰۳)]
- [۱۶] مَا مِنْ مُسْلِمٍ... يَغْرِسُ عَرْسًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ (مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۲۶)]
- [۱۷] . [مَنْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ طَيْرٌ... كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ (کنز العمال، ج ۳، ص ۸۹۲)]
- [۱۸] . [مَا مِنْ رَجُلٍ يَغْرِسُ عَرْسًا إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ قَدَرًا مَا يَخْرُجُ مِنْ ثَمَرِ ذَلِكَ الْعَرْسِ (الجامع الصغير، ج ۱، ص ۵۱۴)]
- [۱۹] . [خَمْسَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَ ثَوَابُهُمْ يَجْرِي إِلَيَّ دِيَوَانُهُمْ: مَنْ عَرَسَ تَحْلًا... (بحار الانوار، ج ۱۰، ص ۹۷)]
- [۲۰] سِتُّ خِصَالٍ يَتَنَفَّعُ بِهَا الْمُؤْمِنُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ: ... عَرَسَ يَغْرِسُهُ... (بحار الانوار، ج ۶، ص ۲۹۳)]

